

ΤΑ ΜΕΤΡΗΜΕΝΑ ΛΟΓΙΑ

ΒΙΚΤΩΡ ΑΡΔΙΤΤΗΣ

Φωτ.: Ο Δημήτρης Σπάθης με τη γυναίκα του Χρύσα Προκοπάκη και τα παιδιά τους Κατερίνα και Ηλία

Ο Βίκτωρ Αρδίττης είναι σκηνοθέτης και θεατρολόγος. Διδάσκει σκηνοθεσία και δραματουργική ανάλυση στο Τμήμα Θεάτρου της Σχολής Καλών Τεχνών του ΑΠΘ.

Γνώρισα τον Δημήτρη Σπάθη αμέσως μετά τη Μεταπολίτευση. Μας χώριζαν σχεδόν τριάντα χρόνια. Με το θράσος του Ρηγά τού μίλησα αμέσως στον ενικό, όπως και στον Δρακόπουλο, τον Φιλίνη, τον Κύρκο, ακόμη και τον Παρτσαλίδη. Δεν με διόρθωσε βέβαια –«στο Θέατρο και την Αριστερά μιλάμε στον ενικό», άκουσα αργότερα τον Αντουάν Βιτέζ να λέει στη Γαλλία. Τον είπα Μίμη, όπως είχα ακούσει να τον λένε κάποιοι μεγαλύτεροι. «Δημήτρη, σε παρακαλώ», αποσαφήνισε. Ήξερα τα κείμενα και τις κριτικές του στην προδικτατορική *Επιθεώρηση Τέχνης*, που είχαμε ξεκοκαλίσει τα χρόνια της χούντας. Εμείς, που εμπνεόμενοι από τον Μπρεχτ, ονειρευόμασταν τότε να συνδυάσουμε την Τέχνη με την Πολιτική, να ταράξουμε τη συνείδηση του θεατή δίχως συνθήματα, να ξαναδιαβάσουμε αλλιώς το παρελθόν, περιμέναμε με αδημονία τα Φώτα του Σπάθη (αλλά και του στενού φίλου του Γιώργου Σεβαστίκογλου): θα έφερναν τη ρώσικη σχολή μαζί με τη δυτικοευρωπαϊκή. Τους θέλαμε για Δασκάλους μας, τους είχαμε εμείς επιλέξει.

Τους επόμενους μήνες σύχναζα στα γραφεία της *ΚομΘεΠολ*, του θεωρητικού περιοδικού του ΚΚΕ Εσ., εκπροσωπώντας τον *Θούριο* και βοηθώντας τάχα λίγο τον αρχισυντάκτη Τέλη Σαμαντά, περισσότερο περνώντας ώρες ατέλειωτων συζητήσεων με κάποιες ιστορικές φυσιογνωμίες που σημάδεψαν τη μεταπολεμική Ελλάδα: τον Δημήτρη Δεσποτίδη, τον Δημήτρη Σπάθη, τον Μήτσο Παρτσαλίδη... Ήταν μια εκπαίδευση στην ιστορία του Κόμματος, μια μαθητεία στην κουλτούρα της Αριστεράς, της ακόμη τότε ελπιδοφόρας

αδογμάτιστης ανανεωτικής Αριστεράς. Εκεί άκουσα από τον Σπάθη τις ιστορίες της δικής του νιότης για το Θεατρικό Συγκρότημα των Πολιτικών Προσφύγων στην Τασκένδη, τα δύσκολα πρώτα χρόνια της αναγκαστικής εξορίας.¹ Και λίγο αργότερα, όταν στο πρώτο, αποκεντρωμένο σε γειτονίες, Φεστιβάλ του *Θούριου* οργανώσαμε μια συζήτηση για το Λαϊκό Θέατρο, ο Δημήτρης Σπάθης φρόντισε να μας προστατεύσει από κάθε συνθηματολογική χρήση του όρου, από κάθε «ιδεολογική χρήση της Ιστορίας». Η επιστημονική συνέπεια ήταν πολιτικό καθήκον κόντρα στις εύκολες παραχαράξεις της ιδεολογίας.

Το 1975, λειτούργησε για πρώτη φορά το Κέντρο Θεατρικών Σπουδών του Λαϊκού Πειραματικού Θεάτρου. Ήταν ένα βραχύβιο, εξαιρετικά πρωτοποριακό εγχείρημα, που φιλοδοξούσε να συνδυάσει τη θεωρητική θεατρολογική κατάρτιση με την πρακτική καλλιτεχνική εκπαίδευση ηθοποιών και σκηνοθετών. Ο Δημήτρης Σπάθης διέφερε ριζικά από τους άλλους «φλογερούς» και λίγο θορυβώδεις καθηγητές μας. Μιλούσε σιγανά και σταθερά, εξαιρετικά απλά και πυκνά, συχνά με ένα υποδόριο χιούμορ. Γρήγορα αντιλήφθηκα ότι έπρεπε να κρατάω συστηματικά σημειώσεις. Στις σημειώσεις αυτές ανατρέχω ακόμη. Το μάθημά του είχε τίτλο «Η γέννηση του αστικού δράματος» και παρακολουθούσε τη σταδιακή ανάδυση του αιτήματος για ρεαλισμό στο ευρωπαϊκό θέατρο από το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα μέχρι τα τέλη του 19ου. Στα μάτια μας ξετυλιγόταν ολόκληρη η Ευρώπη, τα θεατρικά έργα, αλλά και οι συνθήκες παραγωγής τους, τα ανεβάσματα, οι σκηνές, οι ηθοποιοί και οι θίασοι, τα φιλοσοφικά ρεύματα, οι ιστορικές και κοινωνικές αλλαγές των κοινωνιών. Η περίπτωση να παλεύει να βρει τη θέση της μέσα στη γενική εικόνα. Κάθε λέξη ήταν μετρημένη, αλλά σήμερα μπορώ να αντιληφθώ το εύρος των αναφορών, τη «χωνεμένη» θεωρία. Εξίσου σφαιρικά είναι σίγουρο ότι υπήρξαν τα μαθήματά του ιστορίας του θεάτρου στα πανεπιστήμια, όπου ο Σπάθης δίδαξε (Κρήτη, Θεσσαλονίκη, Αθήνα), και είναι κρίμα που αυτές οι συγχρονικές αφηγήσεις δεν εκδόθηκαν ποτέ.

Για χρόνια συναντούσα τον Δημήτρη Σπάθη στη Βιβλιοθήκη του Θεατρικού Μουσείου. Εγώ έμπαινα βιαστικός να βρω μια μετάφραση, μια φωτογραφία ή ένα παλιό πρόγραμμα. Ο Δημήτρης ήταν ώρες εκεί, τσεκάροντας και διπλο-τσεκάροντας μια αναφορά. Καπνίζαμε ένα τσιγάρο και με ενθουσιασμό κοινωνούσε το τελευταίο του εύρημα από τον 19ο. Μιλούσαμε για παραστάσεις και για πολιτική. Ο ιστορικός του θεάτρου, ο προδικτατορικός κριτικός της *Επιθεώρησης Τέχνης*, που αρνιόταν πλέον να συνεχίσει να γράφει κριτικές, δεν έχασε ποτέ την επαφή του με το ζωντανό θέατρο. Και η κρίση του δεν έπαψε ποτέ να είναι γενναιόδωρη και αυστηρή ταυτόχρονα, με χιούμορ αδυσώπητο.

Η ακρίβεια στη διατύπωση, ο απόλυτος έλεγχος των αναφορών, η άρνηση ενός αποφαιτικού λόγου, η καχυποψία στις εύκολες «ιδεολογικές» αναγνώσεις, η σφαιρική προσέγγιση των φαινομένων, η δημιουργική αξιοποίηση πολλών εργαλείων από διαφορετικές επιστήμες, συνιστούν τελικά ένα επιστημονικό ήθος, που ιδιαίτερα στον λόγο περί θεάτρου, στη θεατρολογία στα πρώτα της ελληνικά βήματα, κάνει το έργο του Δημήτρη Σπάθη σπάνιο και πολύτιμο. Να μια ενδεικτική φράση: «Η συλλογιστική αυτή δεν είναι εντελώς αυθαίρετη, αλλά και το ποσοστό αλήθειας, που περικλείνει, δεν μπορούμε να το δεχτούμε χωρίς κάποιες διορθώσεις και διευκρινίσεις». Ζητούμενο αυτής της επιστήμης είναι να ανασυστήσει τον ζωντανό κόσμο του θεάτρου με τις αντιφάσεις του, να θέτει συνέχεια σε αμφιβολία το γενικό σχήμα, να το «διορθώνει» για να περιλάβει και τις εξαιρέσεις και τις προσωπικές περιπτώσεις.

Ας δούμε ενδεικτικά το εξαιρετικά πυκνό και ολιγοσέλιδο έργο του Δημήτρη Σπάθη για τον κωμωδοποιό Μ. Χουρμούζη,² τον αγωνιστή του '21, που άφησε το τουφέκι για να πιάσει την πένα και να στηλιτεύσει τα οικεία κακά. Ήταν η μεγάλη «ανακάλυψη» της γενιάς μας του τέλους της δικτατορίας. Ελάχιστοι τον ήξεραν (ένα άρθρο στην *Επιθεώρηση Τέχνης* για τον Χουρμούζη μεταφραστή του *Πλούτου*, τρεις μόλις γραμμές στην *Ιστορία* του Δημαρά) κι ακόμη πιο λίγοι μιλούσαν γι' αυτόν – μεταξύ των οποίων ο σπουδαίος ερανοστής χαμένων κειμένων, ο Φίλιππος Βλάχος, εκδότης των «Κειμένων». Αυτός ο χαμένος και παραγνωρισμένος Πατέρας, που δεν παίχτηκε ποτέ όσο ζούσε, θα μας επέτρεπε να δούμε αλλιώς την ιστορία μας και τον ελληνικό θεατρικό 19ο αιώνα, τη ρίζα των σύγχρονων δεινών.

Η αγνόηση ήταν ηθελημένη! Όλα συνηγορούσαν σε μια ενθουσιώδη «ιδεολογική» επανακάλυψή του, υπό το πρίσμα του ιδεολογήματος της «ιθαγένειας», ή αντίθετα του επικού θεάτρου και του Μπρεχτ, ή έστω του Μπερτολάτσι, όπως τον διάβαζε ο Αλτουσέρ! Για χρόνια κυνηγούσαμε τον Δημήτρη Σπάθη να ολοκληρώσει την έρευνα που είχε αρχίσει με δύο επιφυλλίδες στο *Βήμα* ο Κωστής Σκαλιόρας (1972 και 1974). Ο Σπάθης με τις λακωνικές προσεκτικές διατυπώσεις του διατύπωσε όλα τα ιστορικά σχήματα και συγκέντρωσε όλες τις πληροφορίες, αλλά δεν διανοήθηκε ούτε να δεσμεύσει ούτε να κατευθύνει τη σκηνή. Δεν έχει κανείς παρά να συγκρίνει αυτή τη θεμελιώδη επιστημονική παρέμβαση με άλλα φλύαρα βιβλία που εκδόθηκαν στη συνέχεια για τον Χουρμούζη. Η Θεατρολογία προσφέρει τα συστηματικά εργαλεία της, αλλά η Σκηνή ας τα αξιοποιήσει όσο «αυθαίρετα» θέλει.

Θυμάμαι τον Δημήτρη Σπάθη στο γραφείο του να μελετά μέχρι τα δύσκολα βαθιά γεράματα. Κι όταν το σώμα κι οι αισθήσεις είχαν πλέον αδυνατίσει, το πνεύμα παρέμενε σπινθηροβόλο και το φαρμακερό χιούμορ είχε γίνει αυτοσαρκασμός. Για τον εαυτό του και για τη χώρα μας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Είναι παράδοξο αλλά ο Δημήτρης Σπάθης δεν έγραψε ποτέ για αυτή τη συναρπαστική θεατρική και πολιτική περιπέτεια, πολύ νέος τότε πλάι στον Γιώργο Σεβαστίκογλου, τον Αντώνη Γιαννίδη, τον Μάνο Ζαχαρία κ.ά. Τις αφηγήσεις του, ωστόσο, κατέγραψε η Κωνσταντίνα Ζηροπούλου στο διδακτορικό της, «Γιώργος Σεβαστίκογλου, η πολύπλευρη θεατρική του δραστηριότητα στην Ελλάδα και το εξωτερικό (1940-1990): μια πορεία προς την ανανέωση του δραματικού λόγου και της σκηνικής πράξης», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Καλών Τεχνών-Τμήμα Θεάτρου, 2007.
- 2 Μόλις δύο (ή μάλλον μιάμιση) δημοσιεύσεις: Δημήτρης Σπάθης, «Μ. Χουρμούζης», στο *Σάτιρα και πολιτική στη Νεώτερη Ελλάδα*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1979, σ. 71-97· του ίδιου, «Τα πρώτα βήματα της νεοελληνικής κωμωδίας και η παρουσία του Χουρμούζη στο βουλγάρικο θέατρο», *Ο Πολίτης* 54 (Οκτ. 1982), σ. 335-364. Το πρώτο μέρος αυτού του άρθρου αναδημοσιεύεται στο παρόν τεύχος των *Σύγχρονων Θεμάτων*.